

Ciuma & Holera

Traducere din limba franceză și note de
RODICA BACONSKY și ALINA PELEA

Arta vitraliului
RODICA BACONSKY

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2022

<i>arta vitraliului, în loc de prefață</i>	5
notă asupra traducerii	13
ultimul zbor	17
gângăanii	20
la Berlin	24
la Paris	30
respins.....	38
în Normandia	42
un turn uriaș de fier în centrul lumii.....	46
un medic de bord	51
la Marsilia.....	53
pe mare	56
vieți paralele.....	62
Albert & Alexandre.....	67
în zbor.....	71
la Haiphong	75
un medic al săracilor.....	78
marea expediție	82
la Phnom Penh	85
un nou Livingstone.....	91
la Dalat.....	95
Arthur & Alexandre.....	100
către ținutul <i>sedangilor</i>	104
la Hong Kong.....	114
la Nha Trang.....	122
în Madagascar.....	126
vaccinul.....	130
la Canton	134
la Bombay.....	139

viața adevărată.....	147
la Hanoi.....	154
gâlceava puilor	160
o arcă	164
un avanpost al progresului	167
regele cauciucului	172
pentru posteritate	179
fructe & legume.....	185
pe Vaugirard.....	192
mașini & unelte.....	197
regele chinchinei.....	202
Alexandre & Louis.....	207
aproape un <i>dwem</i>	211
la umbra verandei.....	216
fantoma din viitor.....	220
mica trupă.....	226
marea.....	231
mulțumiri	235
Alexandre Yersin la Nha Trang.....	237
hartă Indochina.....	238
hartă Africa.....	239
note.....	241
referințe literare	261

ultimul zbor

Mâna îmbătrânită, pătată și cu degetul mare ciuntit dă de-o parte perdeaua de tafta. După o noapte de insomnie, roșeața zorilor, chimvale triumfătoare. Camera de hotel – alb de zăpadă și aur stins. În depărtare, ca prin ceață, pătrățelele de lumini ale uriașului turn de fier. Jos, copacii de un verde intens ai scuarului Boucicaud. Primăvară de război. Orașul e calm. Năpădit de refugiați. De toți aceia care își închipuiau că viața lor însemna nemișcare. Mâna îmbătrânită lasă închizătoarea ferestrei, apucă mânerul geamantanului. După ce coboară cele șase etaje, Yersin trece prin tamburul de lemn lăcuit și aramă galbenă. Un ajutor de portar în uniformă închide portiera taxiului. Yersin nu fuge. N-a fugit niciodată. Și-a rezervat biletul pentru acest zbor cu luni înainte, la o agenție din Saigon.

E aproape chel acum, cu barba albă și ochii albaștri. Vestă de *gentleman-farmer* și pantalon bej, cămașă albă cu guler răsfrânt. Prin pereții de sticlă ai aeroportului Le Bourget se vede pista unde staționează pe roți un hidroavion. O balenă mică și albă cu pântec rotund, pentru doisprezece pasageri. Pasarela e împinsă la carlingă pe partea stângă, fiindcă primii aviatori, printre care și Yersin, erau călăreți. Se întoarce la căluții lui annamiți. Pe banchetele salonului de așteptare, o mână de fugari. În bagaje, sub

LRPIS | We know books

cămăși și rochii de seară, teancurile de bancnote și lingo-urile. Trupele germane sunt la porțile Parisului. Cei de față sunt îndeajuns de bogați ca să nă colaboreze; urmăresc atent orologiul de pe perete și ceasul de pe mână.

Ar fi de ajuns o motocicletă cu ataș a Wehrmacht-ului ca să țintuiască la sol mica balenă albă. Întârziere. Yersin nu ia în seamă conversațiile agitate, notează o frază sau două într-un carnet. Deasupra cockpit-ului, la încrucișarea aripilor, se văd elicele învârtindu-se. Yersin traversează tarmacul. Fugarii ar vrea să-l împingă de la spate, să-l silească să alerge. Sunt cu toții pe locurile lor în avion. E ajutat să urce scara. E ultima zi din mai patruzeci. Din cauza căldurii, pe pistă tremură mirajul unei pânze de apă. Avionul vibrează și se înalță. Fugarii își șterg frunțile. E ultimul zbor al companiei Air France pentru mai mulți ani de-acum înainte. Dar nimeni nu știe încă.

E ultimul zbor și pentru Yersin. Nu se va mai întoarce niciodată la Paris, nu va mai reveni în camera de la etajul șase al hotelului *Lutetia*. Mai că bănuiește și el asta, urmărind acolo jos coloanele exodului prin regiunea Beauce. Biciclete și căruțuri în care stau grămadă mobile și saltele. Prin mulțimea de oameni, camioane înaintând la pas. Camioane și oameni spălați de furtunile primăverii. Coloane de gânganii înnebunite care fug de copitele turmei. Vecinii lui Yersin de la *Lutetia* au părăsit cu toții hotelul. Lungilă ăla de irlandez ochelarișt, Joyce, în costum cu vestă, a ajuns deja în departamentul Allier. Matisse* e la Bordeaux și mai apoi la Saint-Jean-de-Luz. Avionul pleacă spre Marsilia. Între brațele cleștelui care se strâng: fascism

și franchism. În vreme ce, în nord, se ridică, gata de atac, coada scorpionului. Ciurma brună.

Yersin cunoaște ambele limbi și ambele culturi, germană și franceză, știe de vechile lor dispute. Știe și ce e ciurma. Care îi poartă numele. Sunt patruzeci și șase de ani de atunci, în această ultimă zi de mai patruzeci, în care, sub un cer de furtună, survolează Franța pentru cea din urmă oară.

Yersinia pestis.

gângăni

Bătrânul răsfoiește carnetul, apoi ațipește în bâzâitul motoarelor. N-a mai putut dormi de zile. Hotelul invadat de voluntarii cu banderolă galbenă de la Apărarea Pasivă. Noaptea, alarmele. Fotoliile aranjate în adăpostul de la subsol, în adâncul galeriilor unde stau culcate sticlele. În spatele pleoapelor închise, jocul soarelui pe întinderea mării. Figura lui Fanny. Călătoria unei tinere perechi în Provența și până la Marsilia ca să prindă insecte. Cum poți scrie povestea fiului fără povestea tatălui. Scurtă – cea din urmă. Fiul nu l-a cunoscut niciodată.

La Morges, în cantonul Vaud, în familia Yersin ca și la vecini, nu e sărăcie, ci cumpătare strictă. Banu-i ban. Fustele ponosite ale mamei le poartă mai apoi slujnicele. Dând lecții particulare, tatăl reușește să facă studii medii la Geneva; o vreme e profesor la gimnaziu, pasionat de botanică și entomologie; ca să mai facă un ban, se ocupă de administrarea pulberăriei. Poartă vestonul negru, lung, strâns pe corp al savanților și joben, știe totul despre coleoptere, se specializează în ortoptere și acridieni.

Desenează greieri de casă și de câmp, îi omoară, le pune elitrele și antenele sub microscop, trimite comunicări la Societatea de Științe Naturale din Vaud și chiar la Societatea Entomologică din Franța. Și mai e și intendent la pulberărie, iar asta nu-i ceva de ici, de colo. Continuă stu-

dierea sistemului nervos al greierului de câmp și modernizează pulberăria. Într-o zi, fruntea îi cade pe masă, strivește greierul. Cu o ultimă contracție, un braț răstoarnă borcanele. Alexandre Yersin moare la treizeci și opt de ani. Un cărăbuș verde îi trece peste obraz. O lăcustă i se prinde în păr. Un dorifor îi intră în gura deschisă. Tânăra lui soție, Fanny, e însărcinată, dar văduva intendentului trebuie să părăsească pulberăria. După înmormântare, printre baloturile de lenjerie și mormanele de veselă, vine pe lume un copil. I se dă prenumele soțului mort.

Pe malul Lacului cu apa limpede și rece¹, mama cumpără la Morges Casa cu Smochini pe care o transformă în pension pentru fete. Fanny e elegantă și cunoaște bunele maniere. Le predă tinerelor lecții de ținută și de bucătărie, puțină pictură și muzică. Toată viața, fiul va disprețui aceste activități, va confunda Arta cu artele de agrement. Nimicurile astea, pictura și literatura, îi vor aduce aminte de frivolitatea acelor ființe pe care le va numi în scrisori *maimuțele*.

Așa îți vin idei de copil sălbatic, să pui lațuri, să scoțoești, să aprinzi focuri cu lupa, să vii acasă plin de noroi de parcă te-ai întoarce din război sau dintr-o expediție prin junglă. Băiatul e singur și bate ținutul, înoată în Lac ori construiește zmeie. Prinde insecte, le desenează, le străpunge cu un ac și le fixează pe carton. Ritul sacrificial reînvie morții. Așa cum se întâmplă cu lancea și cu scutul la un neam războinic, și el moștenește de la părintele său însemnele: microscopul și bisturiul găsite într-un cufăr din pod. Și uite – un al doilea Alexandre Yersin, un al doilea

¹ Lacul Léman, pe malul căruia se află și orașul Geneva.

entomolog. Colecțiile tatălui decedat se află la muzeul din Geneva. Poate fi și asta un scop în viață: să-ți mănânci zilele cu studii austere așteptând, la rândul tău, să-ți explodeze un vas în creier.

În cantonul Vaud, pentru generații la rând, în afară de torturarea insectelor distracțiile sunt puține. Ideea însăși e suspectă. Pe acele meleaguri viața înseamnă să-ți răscumperi păcatul că trăiești. Familia Yersin și-l ispășește la umbra Bisericii Evanghelice Libere, născută dintr-o schismă apărută în sânul protestantismului din Vaud, la Lausanne. Aceasta îi contestă statului dreptul de a-i plăti pe pastori și de a întreține templele. Săraci și severi de felul lor, credincioșii se spetesc să le asigure traiul predicatorilor. E însă cu totul altceva decât să ai grijă de un preot catolic, chiar și de unul cu poftă de mâncare. Ca să-i facă pe plac lui Dumnezeu – creșteți și vă înmulțiți – pastorul e o specie care se reproduce cu o viteză amețitoare. În moliciunea cuibului, nenumărați urmași stau cu cioculețele deschise. Fustele ponosite ale mamelor nu le mai poartă slujnicele. Credincioșii se înveșmântează ca într-o togă în superioritatea și moralitatea lor. Sunt cei mai puri și cei mai dezinteresați de viața materială, sunt aristocrații credinței.

Se spune că, din acea răceală arogantă a duminicilor vineții de ger, tinerelelului acesta mic de statură avea să-i rămână o sinceritate fără ocolișuri și disprețul față de bunurile lumești. Elev bun din plectiseală, Yersin devine un adolescent studios. Singurii bărbați primiți în salonașul înflorat al Casei cu Smochini sunt medici, prieteni ai mamei. Vine momentul alegerii între Franța și Germania, între

cele două modele universitare. La est de Rin, cursul magistral, teoria, știința predată de la catedră de savanți în costum negru și cu guler de celuloid. La Paris, învățământ clinic la patul bolnavului, în halat alb, model, așa-zis „patronal”, inventat de Laennec*.

Decizia e Marburg din motive de mamă și de prieteni ai mamei. Yersin ar fi preferat Berlinul, dar va avea parte doar de provincie. Fanny îi închiriază o cameră la un profesor onorabil, o somitate care „predică” la Universitate, dar asistă și la slujbe. Tânărul se supune, dornic să scape de fuste. Să nu stea locului. Visurile lui sunt visuri de copil. Începe cu Fanny o corespondență care nu se va sfârși decât la moartea ei. „Când o să fiu doctor, o să te iau cu mine și-o să ne stabilim în sudul Franței sau în Italia, nu-i așa?”

Franceza devine limba lui de taină, maternă, comoara, limba de seară, cea a scrisorilor către Fanny.

Yersin are douăzeci de ani, iar viața lui se rostește de-acum doar în germană.

la Berlin

Trebuie însă să aibă răbdare vreme de un an ce nu se mai termină. Într-o scrisoare din iulie, notează: „ca întotdeauna, plouă, e frig, cu siguranță Marburgul nu-i tărâmul soarelui”. Cursurile de medicină îl dezamăgesc, clima, la fel. Gândirea lui e pragmatică, experimentală, are nevoie să vadă, să pipăie, să pună în mișcare, să construiască zmeie. Somitatea care-l găzduiește are o figură austeră, bună de pus pe o bancnotă. Americanii au un cuvânt pentru așa ceva: *dwem*. Bătrâni înțelepți albi, docti și rezervați, cu bărbuță și lornion.

Orașul Marburg are patru universități, un teatru, o grădină botanică, un tribunal și un spital. Toate aflate la poalele castelului landgrafulor¹ de Hessa. Pornit pe urmele lui Yersin, un detectiv, un scriitorăș înarmat cu un carnet legat în piele de cârtiță, o fantomă din viitor, care ar trage la hotelul *Zur Sonne* și ar merge pe străzile în pantă, apoi de-a lungul râului Lahn, în căutarea tinereții eroului nostru, ar găsi fără bătaie de cap, în inima acestei pașnice insule de cultură, sub cerul cenușiu și jos, casa înaltă de piatră cu colombaje unde tinerelul cu ochi albaștri severi și cu barba mijind își mistuie plictisul.

Fantoma trece prin ziduri și prin timp, vede, dincolo de fațada cu colombaje, lemnul de culoare închisă al mo-

¹ *Landgraf*, titlu nobiliar în ținuturile germanice, corespunzător, începând din secolul al XIX-lea, celui de *mare duce*.

bilelor, pielea întunecată a fotoliilor și a copertelor din bibliotecă. Negru și brun, ca într-un tablou flamand. Seara, sub aurul lămpilor, binecuvântarea mormăită, cina luată în tăcere. Pendula orologiului mai prinde câte o scânteiere de lumină. În partea de sus, e mecanismul dințat care se rotește zornăind. Pe frontonul Primăriei, la fiecare ceas, Moartea întoarce clepsidra. Nimeni n-o bagă în seamă. Prezent perpetuu. Lumea n-ar avea prea mult de câștigat dacă ar mai evolua. Civilizația aceasta e la apogeu. Poate doar câteva detalii ar mai fi de pus la punct. De îmbunătățit, cu siguranță, niște medicamente.

În capul mesei stă solemn și tăcut Jupiter, profesorul Julius Wilhelm Wigand*, doctor în filosofie, director al Institutului de Farmacie, director al Grădinii Botanice, decan al Facultății. Seara îl primește în birou pe tânărul venit din Vaud. Atenția pe care i-o acordă e paternalistă. I-ar plăcea să-l îndrume în ascensiunea academică și să-l ferească de pași greșiți. Așa că îi reproșează întâlnirile cu „starul”¹, după cum îi spune și numele, Sternberg. Îl sfătuiește să se înscrie într-o frăție. Dar, ce să-i faci, Yersin, studentul timid așezat în fotoliul din fața lui, n-a avut niciodată tată. Iar până acum s-a descurcat bine și fără.

La acea vreme, că se înscriu la medicină, la drept, la botanică sau la teologie, studenții din Marburg au în comun faptul că nouă din zece aparțin unei frății. După riturile de acceptare, după rostirea jurămintelor, participarea la frăție înseamnă să te duci, în fiecare seară, la aceeași tavernă cu pereții acoperiți de blazoane ca să-ți pocești zdravăn mutra și să te bați în duel. Un fular în jurul gâtului, în dreptul inimii un soi de plastron protector și săbiile sar din

¹ În limba germană, *Stern*, stea, star; *Berg*, munte.

teacă. Te oprești la prima sângerare. De-aici se nasc prietenii de nezdruccinat. Îți arăți tăieturile de pe corp așa cum o să faci mai târziu cu medaliile de pe uniformă. Totuși, unul din zece studenți e exclus din această camaraderie. În regulamentul universitar există un *numerus clausus* pentru evrei.

Tinerelul îmbrăcat în negru alege însă calmul studiului, plimbările la țară, discuțiile cu Sternberg. Cursurile de anatomie și de clinică practică se țin în amfiteatru, pe când cei doi și-ar dori să cunoască spitalul. Să disece. Să simtă pe viu. La Berlin, unde ajunge în sfârșit, Yersin asistă în aceeași săptămână la două rezecții de șold, în vreme ce la Marburg n-a avut parte decât de una singură de-a lungul întregului an. Pășește, în fine, pe străzile unei mari capitale. În anul acela, hotelurile sunt pline de diplomați și de exploratori. Berlinul e capitala lumii.

La inițiativa lui Bismarck, toate națiunile coloniale își dau întâlnire aici, cu harta în față, ca să-și împartă Africa. La Conferința de la Berlin¹. Miticul Stanley* care, în urmă cu patrusprezece ani, l-a găsit pe Livingstone*, îl reprezintă pe regele Belgiei, proprietarul Congoului. Yersin citește ziarele, descoperă viața lui Livingstone, iar acesta devine modelul lui: scoțianul e om de acțiune, savant, explorator și totodată pastor, descoperitorul fluviului Zambezi, medic, rătăcit ani de-a rândul prin teritoriile necunoscute ale Africii Centrale și care, când Stanley îl găsește în sfârșit, alege să rămână pe loc, unde va și muri.

Într-o zi, Yersin o să fie noul Livingstone.

Așa îi scrie lui Fanny într-o scrisoare.

¹ Cunoscută și sub denumirea Conferința Congo sau Conferința Africa de Vest.

Asemeni Franței și Angliei, Germania își croiește un imperiu cu sabia și mitraliera; colonizează Camerunul, Namibia și Tanzania de azi, până la Zanzibar. În acel an, cel al Conferinței de la Berlin, Arthur Rimbaud*, autorul „Visului lui Bismarck”¹, transportă pe spinări de cămile două mii de puști și șaiszeci de mii de cartușe pentru regele Menelik al Abisiniei. El, fostul poet, promovează influența franceză, se opune intențiilor teritoriale ale englezilor și egiptenilor susținute de Gordon*. „Gordon al lor e un idiot, Wolseley*, un măgar, iar toate acțiunile lor – o suită aberantă de absurdități și furturi.”² Rimbaud e cel dintâi care afirmă importanța strategică a portului al cărui nume îl scrie *Dhjobouti* – așa cum Baudelaire scria *Saharah* –, redactează un referat de explorator pentru Societatea de geografie, trimite articole geopolitice publicației *Le Bosphore égyptien*, cu ecou în Germania, Austria, Italia. Povestește ravagiile războiului. „Abisinienii au devorat în câteva luni provizia de sorg lăsată de egipteni, care ar fi putut ajunge pentru mai mulți ani. Foametea și ciuma sunt iminente.”³

Ciuma e răspândită de o insectă. Puricele. Dar lumea nu știe încă.

De la Berlin, Yersin pleacă la Iena. Cumpără de la Carl Zeiss cel mai perfecționat microscop, ce nu-l va părăsi niciodată; împreună cu el, va face înconjurul lumii. E microscopul care, zece ani mai târziu, identifică bacilul cumei. Carl Zeiss e un soi de Spinoza*; șlefuirea lentilelor le-a fost prielnică amândurora pentru reflecție și utopii.

¹ „Le rêve de Bismarck”, articol-pamflet.

² Arthur Rimbaud, *Aux siens* (Alor săi), Aden, 30 decembrie 1884.

³ Arthur Rimbaud, *Au directeur du Bosphore égyptien* (Directorului de la *Bosphore égyptien*), Cairo, [20] august 1867.

Baruch Spinoza era și el evreu, spune Sternberg. Ne reîntâlnim cu studenții noștri la Marburg, aplecați rând pe rând deasupra ocularului nou-nouț, jucându-se cu roțița dințată ca să observe geometria unei aripi de libelulă. Yersin a văzut și violențele antisemite, vitrinele sparte, loviturile de pumn. În conversațiile cu Sternberg se mai strecoară poate și cuvântul *ciumă*.

Câtă vreme nu te îmbolnăvești nici de una, nici de cealaltă, deseori ciuma și lepra sunt totuna. Marea Ciumă din Evul Mediu, ciuma neagră, înseamnă, demografic vorbind, douăzeci și cinci de milioane de morți. Jumătate din populația Europei decimată. Niciun război n-a pricinuit vreodată o asemenea hecatombă. Amploarea flagelului e metafizică, exprimă mânia divină, Damnarea. Elvețienii n-au fost întotdeauna blânzii partizani ai toleranței și ai moderației. În urmă cu cinci secole, cei din Villeneuve, de pe malul Lacului, i-au ars de vii pe evreii acuzați că răspândesc boala otrăvind fântânile. Cinci veacuri mai târziu, obscurantismul a regresat, dar ura a rămas aceeași. Nici despre ciumă nu se știu mai multe. Cum vine, cum omoară și cum dispare. Poate, într-o bună zi. Cei doi studenți cred în știință. În Progres. Să tratezi ciuma ar însemna să împuști doi iepuri, spune Sternberg. Yersin îl anunță că pleacă în Franța.

Va studia la Paris în anul următor. În anul Conferinței de la Berlin, în vreme ce Arthur Rimbaud își târâie picioarele printre pietrele deșertului în spatele cămilor, Louis Pasteur îl salvează pe micul Joseph Meister. Să tratezi turbarea prin vaccin înseamnă să deschizi o poartă. Curând, între ciumă și holeră, nu va mai fi de ales, ci de vindecat.

Yersin are avantajul că e bilingv. Și dacă ar fi bilingv, Sternberg tot ar ezita. Berlin ori Paris – Charybda și Scylla. Un pesimist lucid, Sternberg ăsta, de nu cumva expresia e un pleonasm. Zece ani mai târziu, la începutul afacerii Dreyfus, numele lui Yersin nu se va regăsi pe nicio petiție. E adevărat că toate grozăviile Europei îți stârnesc fără ezitare gustul pentru antipozi. La momentul procesului, Yersin e la Nha Trang sau la Hong Kong.